

تحلیلی از وضعیت گردشگری روستایی (مطالعه‌ی موردی هزاوه‌ی اراک)

عباس ملک حسینی

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی - واحد اراک

صبح ملک حسینی

دبیر دبیرستان های شهرستان اراک

تاریخ دریافت ۱۳۸۸/۸/۲۰ تاریخ پذیرش ۱۳۸۸/۹/۲۶

چکیده

گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود. بر اساس گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۲ بیش از ۷۰ درصد جمعیت از انواع تفریحات روستایی و محیط‌های کشاورزی برخوردار گردیده‌اند (شاریلی، ۱۳۸۰، ۵). این درصد در سال ۲۰۰۴ به ۷۶ درصد رسیده است. این درحالی است که گردشگری روستایی می‌تواند موجب رشد اقتصادی و تنوع فعالیت‌ها از یک سوی و ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای ساکنان روستایی با جذب مازاد نیروی انسانی از دیگر سوی گردد و یکی از فرصت‌های توسعه همه جانبه روستایی محسوب شود. پژوهش حاضر در مورد طرح گردشگری روستای تاریخی هزاوه بحث می‌کند. این روستا در ۲۰ کیلومتری شمال غرب شهرستان اراک قرار دارد و دارای جاذبه‌های متنوع گردشگری از قبیل جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و اجتماعی می‌باشد. واژگان کلیدی: روستا، گردشگری روستایی، هزاوه، جاذبه‌های توریستی.

مقدمه

سیر و سیاحت در سرزمین‌های مختلف همواره جزئی از نیازهای زندگی انسان و یکی از روش‌های پررونق گذران سالم اوقات فراغت به شمار می‌رود. امروزه صنعت جهانگردی و گردشگری در اقتصاد کشورهای جهان دارای جایگاه بسیار با اهمیتی است به طوری که در ۸۳ درصد کشورهای جهان، صنعت گردشگری در شمار پنج منبع اول درآمدزا قرار دارد.

گردشگری روستایی به عنوان یک فعالیت تفریحی اجتماعی، در نیمه دوم قرن هیجدهم در انگلستان و اروپا ظاهر شد قبل از آن هم مناطق روستایی مورد استفاده فعالیت‌های تفریحی قرار گرفته بود. گردش در مناطق طبیعی که غالباً با شکار نیز همراه بود، توسط پادشاهان و حکمرانان تاریخی ایران سابقه طولانی دارد. روستا بنا به ماهیت خویش متناسب با ساختار فرهنگی و اجتماعی - اقتصادی و به ویژه محیط جغرافیایی و چشم‌اندازها و جاذبه‌های طبیعی توریستی دارای سازماندهی درونی و کالبدی ویژه‌ای در زمینه نوع یا شیوه زندگی مادی و معنوی خود می‌باشد.

روستای هزاوه

روستای هزاوه در شمال غربی شهرستان اراک به فاصله ۲۰ کیلومتری در میان ارتفاعات قرار گرفته است. بر اساس تقسیمات کشوری در دهستان امیریه بخش مرکزی شهرستان اراک واقع شده است و ارتفاع آن از سطح دریا هزاوه ۱۹۵۰ متر می‌باشد و بلندترین قله‌ی آن ۲۸۹۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. دارای آب و هوای سرد کوهستانی است و سرما از اوایل آبان ماه تا اواسط اسفند ماه ادامه دارد و دارای تابستان‌های دلپذیر است که باعث جذب گردشگر در فصل تابستان می‌شود.

مهم‌ترین عامل پیدایش و شکل‌گیری روستا: ۱- منابع آبی ۲- زمین‌های حاصل خیز است. بنا به اظهارات برخی از مطلعین و آگاهان محلی نام روستا برگرفته شده از کثرت چشمه سارها و قنوات بوده است. یعنی «هزاره آبه» که به مرور زمان به هزاوه معروف شده است. موقعیت جغرافیایی و طبیعی روستا محل مناسبی برای استقرار از لحاظ امنیتی بوده است. این روستا دارای ۷ محله است ۱- محله امامزاده ۲- محله تره‌زار ۳- محله سر آسیاب (این سه محله در سمت شمال روستا واقع شده‌اند و به خاطر سطح ارتفاع آن نسبت به سایر محله‌ها به آنها محله‌ی بالا گفته می‌شود) ۴- محله پایین ۵- محله کوهین بر ۶- محله میان ده (این سه محله میز در سمت جنوب روستا واقع شده‌اند) ۷- محله چاله این محله به دلیل سطح ارتفاع آن و موقعیت قرارگیری آن در وسط روستا به محله‌ی چاله معروف شده است.

عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری روستای هزاوه

- ۱- عامل مذهبی، فرهنگی: وجود امامزاده (سلطان سید احمد).
- ۲- عامل جغرافیایی و توپوگرافیک: از عوامل مهم شکل‌گیری بافت روستا است، وجود عوامل طبیعی در داخل بافت منجر به شکل‌گیری محله‌های جدا از هم شده است.
- ۳- عامل منابع آبی: پراکندگی قنوات و چشمه‌سارها در سطح منطقه باعث تفرق سکونتگاه‌ها شده است.
- ۴- مسائل امنیتی: انتخاب مکان سکونتگاه در دامنه‌ی ارتفاعات به لحاظ تأمین امنیت بوده است.
- ۵- عامل خویشاوندی و بافت اجتماعی.

وضعیت طبیعی و اقلیمی روستای هزاوه

روستای هزاوه از غرب به کوه‌های مرتفع و همجوار با بخش خنداب می‌باشد. کوهستان‌های همجوار در فصول سرد سال محل ذخیره‌ی برف‌های زمستانی و بارش‌های آسمانی است. این امر باعث پیدایش چشمه و قنوات فراوانی در پایین دست شده است. از نظر شرایط آب و هوایی روستای هزاوه تحت تأثیر جریان‌های عمومی شامل جریان مدیترانه‌ای و سیبری می‌باشد و ندرتاً تحت تأثیر جریانات عربستان و اقیانوس هند قرار می‌گیرد.

جاذبه‌های توریستی روستا

الف: جاذبه‌های طبیعی گردشگری

روستای هزاوه از نظر توپوگرافی در شکل تپه ماهوری در دل ارتفاعات مربوط به دوران سوم زمین‌شناسی قرار گرفته است. اسکلت روستا متشکل از دو دره اصلی است که حالت متقاطع داشته و به شکل T انگلیسی قرار گرفته است. این روستا متشکل از فلاتی است که به صحراپنه معروف است و فعلاً استفاده خاصی از آن نمی‌شود و فقط به عنوان چراگاه دام‌ها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. همچنین توپوگرافی تپه ماهوری روستا چشمه‌های فراوان آب در تمام نقاط روستا پراکنده شده‌اند و در بعضی موارد در استخرهایی آب آنها را جمع‌آوری می‌کنند و جاذبه دیگری محسوب می‌شود و همچنین باغات روستا و پوشش گیاهی منطقه نیز جذابیت‌های خاصی به این روستا بخشیده است و تاکستان‌ها و باغات منحصر به فردی را بوجود آورده است.

۱- توپوگرافی منطقه

توپوگرافی منطقه شاید مهم‌ترین جاذبه اکو توریستی منطقه باشد و تمام ویژگی‌های دیگر از قبیل پوشش گیاهی، منابع آب، ساختار معماری و فرهنگ روستا متأثر از عامل توپوگرافی است. توپوگرافی منطقه مربوط

به دوران دوم و سوم زمین‌شناسی است و شامل سنگ‌های آهکی و دگرگونی (سنگ لوح) و در برخی موارد عناصر آذرین مانند دایک‌های نفوذی از جنس سلیس می‌باشد. وجود دره‌های متعدد بزرگ و کوچک در منطقه شرایط ویژه‌ای جهت ایجاد مکان‌های گردشگری ایجاد کرده است زمینه‌هایی که می‌توانند اولویت‌بندی شوند و به مرور در منطقه ایجاد شود مانند تله کابین، مسیرهای پیاده روی، دوچرخه سواری، پیست دوچرخه سواری کوهستان، پارک‌های حفاظت شده.

۲- منابع آب روستا

شبکه انهار و نحوه توزیع و انتقال آب یکی از جاذبه‌های مهم گردشگری روستای هزاوه است و باغات و مسکن نیز با توجه به این منابع آب در نقاط مختلف روستا شکل گرفته‌اند و نظام بهره‌برداری از فضا و منابع آب در طول هزاران سال شکل گرفته است، در این روستا قنات‌ها و چشمه‌های فراوانی جاری است و از این منابع می‌توان جهت رونق گردشگری استفاده کرد به نحوی که با گرداندن آب در کوچه‌ها و ایجاد استخرهای زیبا و آب نماها شرایط مناسبی را فراهم آورد.

۳- پوشش گیاهی منطقه

پوشش گیاهی نیز یکی از جذابیت‌های این روستا می‌باشد مهم‌ترین انواع پوشش گیاهی روستای هزاوه به ترتیب عبارتند از :

۳-۱- باغات: باغات روستا در تمام نقاط روستا و دره‌های موجود پراکنده شده‌اند. مالکیت این باغات شخصی بوده و به همین علت در عین داشتن زیبایی خارق‌العاده به علت این‌که این باغات منبع درآمد ساکنین است، معمولاً با کاربری توریستی در تضاد می‌باشند. چرا که مسافران و گردشگران موجبات خسارات بر باغات را فراهم می‌آورند و می‌بایست به دنبال تمهیداتی بود که هم باغات به عنوان جاذبه‌های عمدتاً برای دیدن، عکسبرداری و... استفاده شود و در عین حال از تخریب آن نیز جلوگیری شود.

۳-۲- دیگر جاذبه‌های روستا سرو کهنسال آن می‌باشد که از تمام نقاط روستا قابل رویت است و هم‌اکنون در تملک یکی از ساکنین است. پیشنهاد می‌گردد که جهت حفظ و نگهداری این سرو کهنسال تمهیداتی اندیشیده شود.

۳-۳- یکی دیگر از جاذبه‌های موجود در این روستا وجود مراتع مرغوب مخصوصاً در صحرا بنه با انواع و اقسام گیاهان دارویی مختلف است که می‌تواند شناسایی شده و مورد توجه مردم قرار گیرد. گونه‌هایی از قبیل ریواس، آویشن و... می‌تواند مردم را در فصول مختلف جذب کند. به جاذبه‌های فوق باید هوای لطیف و پاک منطقه را نیز اضافه کرد، مخصوصاً برای شهروندان اراکی که در یکی از آلوده‌ترین شهرهای ایران زندگی می‌کنند.

جاذبه‌های فرهنگی و اجتماعی

امامزاده سلطان احمد فرزند سلطان سید محمد است که مرقد مطرش در شهر تفرش و با چهار واسطه به امام زین العابدین می‌رسد. مرقد امامزاده سلطان سید احمد در روستای هزاوه که زیارتگاه مردم شهر اراک و ساکنین شهرها و روستاهای دور و نزدیک می‌باشد. در بالاترین نقطه روستا در محله‌ی بالا واقع شده و از چشم‌انداز بسیار زیبایی برخوردار است. مقبره شاهزاده احمد از آثار با ارزش هزاوه است، بنیان مقبره به دوره‌ی ایلخانان می‌رسد، اما در دوره صفویه تغییر و تحول بنیادین در آن ایجاد شده تا شکل کنونی خود را بازیافته است.

شخصیت‌های مهم سیاسی اجتماعی منطقه

۱- خاندان قائم مقام فراهانی، ۲- امیرکبیر، ۳- آقا علی اکبر فراهانی
از گذشته‌های دور حداقل از زمان صفویه به این طرف همیشه شخصیت‌های ممتازی از روستا برخاسته‌اند که بیشتر آنها کسوت مهاداری سلطنتی دوره‌های صفویه، زندیه و قاجاریه و همچنین به عنوان معلمین فرزندان درباریان مشاور و وزیر خدمت کرده‌اند و مطلب قابل توجه اینکه همه این افراد نشانه تحول در رشته تحصیلی خود را داشته‌اند.

قائم مقام فراهانی

در فراهان عراق (اراک) ایران در خانواده با شرافت سادات از تبار میزرا عیسی فرزند میرابوالفتح معروف به «میر مهادار» که در دربار صفوی سمت مهاداری داشتند. میزرا بزرگ، در سایه عم بزرگوار خود قابلیت خویش برای تصدی مشاغل عالی دولتی را یافت. میزرا ابوالقاسم از وزیران نامی دوره قاجاریه است که هم در تجدید حیات سیاسی ایران و هم در تجدید سبک ادبی دوره بازگشت نقش اساسی را عهده دار بوده است.

میزرا تقی خان امیر کبیر

نام اصلی میزرا تقی خان «محمد تقی» است. زادگاهش هزاوه از محال فراهان عراق، خانواده پدری و مادری میزرا تقی خان از طبقه پیشه‌وری بودند. پدرش به تصریح قائم مقام «کربلایی محمد قربان» بود که در خطاب او را «کربلایی» می‌گفتند. سال تولد او به روایتی سال ۱۲۲۲ هجری قمری می‌باشد. میزرا تقی خان از خان زادگان خانواده قائم مقام بود و مبانی علمی رایج عهد را همانجا آموخت (مکی، ۵۶: ۱۳۷۳).

نویسنده انگلیسی «مارکام» در (تاریخ مختصر عمومی ایران) درباره‌ی میزرا تقی خان می‌نویسد:
این مرد فوق العاده، پسر آشپز بهرام میزرا بود، و در میان پسران شاهزاده پرورش و تعلیم یافته بود.

مادر میزرا تقی خان را به نام «فاطمه» یا «فاطمه سلطان» شناخته‌اند. او دختر استاد شاه محمد بنا اهل فراهان بود. می‌گویند هنگامی که معلم سرخانه به عادت آن عصر به منزل قائم مقام می‌آمد این کربلایی زاده که آن وقت به اسم کربلایی محمد تقی نامیده می‌شد، در پشت در اتاق آمده از لای در گوش به تدریس معلم می‌داد. قائم مقام که به عشق مفرط وی پی‌برد در مقام تربیت وی برآمد و اذن داد که او هم در سلک شاگردان همان معلم سرخانه در آید و کسب معرفت نماید. خانه و دستگاه قائم مقام مترقی‌ترین کانون خانوادگی آن عصر بود.

«واتسون» مولف انگلیسی همزمان امیر می‌نویسد: میزرا تقی خان از اول جوانی می‌گفته: اگر زنده بماند و در «سنین متوسط عمر» برسد صدر اعظم خواهد شد. مأخذ آن داستان هرچه باشد این فرض را معاصران امیر بدیهی و غیرقابل انکار می‌شناسد.

هنگامی که خسرو میرزا فرزند عباس میرزا در شوال ۱۲۴۴ هجری قمری برای معذرت‌خواهی از قتل گریبایدوف به پایتخت روسیه نزد امپراتور «نیکلای اول» مأمور نمودند امیر کبیر نیز همراه وی اعزام شد. (آدمیت، ۱۳۷۸) واتسون منشی سفارت انگلیسی می‌نویسد: امیر نظام به همان اندازه پرکار بود که غیرت و مسئولیت داشت، روزها و هفته‌ها می‌گذشت که از بام تا شام کار می‌کرد و نصیب خود را همان وظیفه مقدس می‌دانست.

آقا علی اکبر فراهانی

آقا علی اکبر فراهانی استاد بی‌بدیل تار و سر سلسله خاندانی است که در زمینه موسیقی به خاندان اهل هنر مشهور گردیده‌اند. وی فرزند شاه ولی می‌باشد. آقا علی اکبر را مردی درویش سیرت و اهل طریقت نامیده‌اند و دارای پنجه گرم و طبع لطیفی در نوازندگی بوده است.

در مهارت اجرایی آقا علی اکبر گفته‌های بسیار است «کنت دوپینگوی» فرانسوی که آن زمان در تهران بسر می‌برده است از استاد دیدن کرده و صدای سازش را نیز شنیده بود. از وی به عنوان نوازنده‌ای چیره دست یاد کرده است که اگر در هر کجای دنیا زیست می‌کرد بی‌شک در آنجا یک هنرمند بزرگ تلقی می‌گشت.

تار استاد به قلندر معروف بوده است و اکنون اطلاعی از وضعیت این ساز در دسترس نمی‌باشد. یکی از فرزندان استاد میزرا عبدالله بود. میزرا عبدالله دومین فرزند آقای علی اکبر فراهانی در سال ۱۲۲۲ (۱۸۴۳ میلادی) هجری شمسی متولد شد. وی اولین آموزش‌های خود را پیش برادر بزرگترش میزرا حسن گذراند و پس از آن نزد عمو و ناپدریش آقا غلامحسین آموزش‌های خود را تکمیل کرد و به برادر کوچکتر خود آقا حسینقلی هم آموخت. او هنرمندی درویش صفت بود که با آغوش باز و دستی گشاده از شاگردانش استقبال می‌کرد، بزرگانی چون سید حسین خلیفه، مهدی قلی هدایت، مهدی خان صلحی، فرصت شیرازی،

اسماعیل قهرمانی، ابوالحسن صبا و فرزندش احمد عبادی همگی در محضر استاد بهره بردند.

سوغات و فرآورده‌های تولیدی هزاوه

انگور که با تنوع بسیار در این منطقه پرورش پیدا می‌کند. انواع میوه از قبیل بادام و گردو، زرد آلود، گیلاس و آلبالو و غیره، تنقلات حاصله از قبیل: انواع میوه‌های خشک، لواشک، شیره، ترخینه (باسلوق)، رب انگور، شیرشیره و... که می‌توان جشنواره‌هایی برای این محصولات برپا کرد و از اقصی نقاط کسانی را به این روستا جذب کرد (مانند موسم گلاب‌گیری در کاشان، قمصر و...)

فرصت‌های هزاوه از لحاظ گردشگری

- ۱- رونق صنایع دستی و خانگی در روستا.
- ۲- تبادلات فرهنگی در روستا و خروج هزاوه از انزوای فرهنگی.
- ۳- توسعه سیستم حمل و نقل و ایاب و ذهاب روستا.
- ۴- خروج هزاوه از انزوای جغرافیایی.
- ۵- گسترش صنایع تبدیلی انگور و سایر فرآورده‌های باغی.
- ۶- گسترش مسکن دوم (تفریحی و استراحتگاهی آخر هفته) که منجر به رونق ساخت و ساز و نوسازی روستا خواهد شد.

- ۷- ایجاد مشاغل جدید در امر مسکن و ساخت و ساز.
- ۸- افزایش قیمت مسکن و زمین روستا (افزایش سرمایه‌های روستائیان).
- ۹- گسترش امکانات زیر بنایی - تسهیلاتی رفاهی و خدماتی در روستا.
- ۱۰- رونق دادوستد و تجارت محلی در روستا.
- ۱۱- افزایش قدرت خرید مردم (میزان نقدینگی اهالی).
- ۱۲- کاهش نرخ بیکاری در روستا.
- ۱۳- تثبیت جمعیت موجود روستا.
- ۱۴- ایجاد بازارچه‌های محلی.

نقاط قوت هزاوه جهت گردشگری

- توپوگرافی مناسب (چشم‌اندازها و مناظر زیبا و طبیعت دلپذیر).
- اقلیم معتدل به خصوص در فصول گرم سال.
- جاذبه‌های مذهبی و زیارتگاهی (وجود بارگاه امامزاده سلطان سید احمد و مسجد تاریخی هزاوه واقع در محله امیر).
- قدمت تاریخی روستا (وجود ساختمان‌ها و مسکن با بافت قدیمی به‌جا مانده از دوران قاجار،

همچنین زادگاه شخصیت‌های بزرگ دوران قاجار)، وجود اماکن تاریخی از قبیل مسجد مربوط به دوره‌ی صفویه، حمام قدیمی، خانه‌ی امیرکبیر.

- زادگاه شخصیت‌های بسیار مهم و تأثیرگذار در تاریخ و فرهنگ ایران.

- وجود باغات و فضای سبز بسیار زیبا که با توپوگرافی محل هارمونی خاصی پیدا کرده است.

- تنوع قابل توجه میوه‌های تولیدی روستا و به تبع آن تنوع فرآورده‌های آن از قبیل شیره انگور، باسلوق، رب انگور و سایر موارد.

- وجود منبع آب کافی که از نظر کیفیت مورد آزمایش قرار گرفت که از نظر سختی و نیترات در پایین‌ترین حد ممکن بود نزدیکی به شهر اراک (حدود ۱۸ کیلومتر)، سهولت ایاب و ذهاب و تردد، آسفالت‌ه بودن جاده‌ی ارتباطی از جمله نقاط قوت روستا به حساب می‌آید.

نتیجه گیری

روستای هزاوه با ویژگی‌های منحصر جغرافیایی، طبیعی، محیطی و آب و هوا و نیز آثار و ابنیه تاریخی و قدیمی و موقعیت مناسب ارتباطی و مجاورت و نزدیکی با مراکز شهری عمده منطقه و نیز سبک معماری مسکن و ابنیه و چشم انداز طبیعی جذاب و زیبا با تنوع مناظر دارای توانهای محیطی - گردشگری مناسبی است. در صورت تهیه طرح توسعه گردشگری روستایی زمین‌های مناسبی را برای توسعه فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی فراهم آورد. نتایج حاصل از مطالعه مبتنی بر جغرافیای تاریخی روستای هزاوه و تأکید بر اکوتوریسم روستایی، مبین توان‌های محیطی - گردشگری است و می‌توان به عنوان روستای هدف گردشگری، طرح‌ها و پروژه‌های مختلفی را در راستای توسعه صنعت گردشگری با تأکید بر توسعه روستایی به انجام رساند.

روستای کوهستانی هزاوه - شهرستان اراک

منابع

- ۱- آدمیت، فریدون، ۱۳۷۸، امیر کبیر و ایران، انتشارات خوارزمی، آبان ماه.
- ۲- پاپلی یزدی، محمدحسین، سقایی، مهدی، ۱۳۸۵، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، چاپ اول.
- ۳- پاپلی یزدی، محمدحسین، ۱۳۶۷، فرهنگ آبادی‌ها و مکان‌های مذهبی کشور، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- ۴- پور محمدی، محمد رضا، ۱۳۷۶، برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت.
- ۵- جعفری، عباس، ۱۳۷۹، دایره المعارف جغرافیایی ایران، انتشارات گیتا شناسی، چاپ اول.
- ۶- خالقی، روح الله، ۱۳۷۷، تاریخ موسیقی ایران، به کوشش ساسان سپنتا.
- ۷- طلایی، داریوش، پژوهش در موسیقی دستگامی ایران، موسسه آوای مهربانی.
- ۸- مکی، حسین، ۱۳۷۳، زندگانی میرزان تقی خان امیرکبیر، انتشارات پیام.
- ۹- نعمتی، طرح هادی روستای هزاوه، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان مرکزی.
- ۱۰- فتاحی، حسین، ماه مجلس، ۱۳۸۳، زندگانی آیت ا. . . مدرس، ناشر هلال، چاپ دوم.
- ۱۱- شکویی، حسین، ۱۳۷۴، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت.
- ۱۲- نظریان، اصغر، ۱۳۷۲، جغرافیای شهری ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور.